

HAVA KİRLETİCİLERİNİN HALK SAĞLIĞINA VE HASTALIK YÜKÜ ÜZERİNE ETKİLERİ

Elif TOSUN

Sağlık Uzmanı / Health Expert
Çevre Yüksek Mühendisi / Environmental Engineer MSc

Sağlık Bakanlığı / Ministry of Health
Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü / General Directorate of Public Health
Çevre Sağlığı Dairesi Başkanlığı / Department of Environmental Health

Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 56. Maddesi

“Herkes sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir. Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek Devletin ve vatandaşların ödevidir.

11. Kalkınma Planı (2019-2023)

2.3.3. Sağlık

579.2. Gıda güvenilirliği, obezite, **çevre sağlığı gibi konularda çok paydaşlı sağlık sorumluluğu modeli güçlendirilecektir.**

Sağlık Bakanlığı (2019-2023 Stratejik Planı)

Stratejik Amaç 1: Sağlığa yönelik risklerden birey ve toplumu korumak ve sağlıklı hayat tarzını teşvik etmek

- Sağlıklı beslenme alışkanlıklarını geliştirmek,
- Fiziksel aktivite düzeyini artırmak, obeziteyi azaltmak,
- Tütün ve diğer bağımlılık yapıcı maddeler,
- Bulaşıcı hastalıklar ve risk faktörleri ile mücadele,
- Sağlık okuryazarlığının geliştirilmesi,
- Üreme sağlığı farkındalığının artırılması,
- Acil durum ve afetlerin etkilerinin azaltılması,
- İş sağlığının iyileştirilmesi,
- **Çevresel tehlikelerin sağlık üzerindeki olumsuz etkilerinin azaltılması** da amacın bileşenleri arasındadır.

**2019
2023**
STRATEJİK
PLANI

Çok Paydaşlı Sağlık Sorumluluğunun Geliştirilmesi Programı (ÇPSSGP)

Sadece hastalık veya sakatlık halinin olmaması değil, aynı zamanda fiziksel, ruhsal ve sosyal yönden tam bir iyilik hali olarak tanımlanan **sağlık**, etkilendiği faktörler ve ortaya çıkardığı sonuçlar bakımından farklı alan ve aktörlerin etkisine açık olan ve bu nedenle tüm paydaşların işbirliğini gerekli kılan bir alandır.

Bu bakımdan birey, toplum ve çevre sağlığının korunması ve geliştirilmesi amacıyla Sağlık Bakanlığının koordinasyonunda ilgili tüm kurum ve kuruluşların dahil olduğu, sorun, hedef ve eylemler ile bunların yerine getirilmesinde ilgili paydaşların rollerinin ve sorumluluklarının tanımlandığı “**Çok Paydaşlı Sağlık Sorumluluğunun Geliştirilmesi Programı**” hazırlanmıştır.

2014/21 sayılı Başbakanlık Genelgesiyle yürürlüğe konulan Programın ana bileşenlerinden birini **Fiziksel Çevrenin Geliştirilmesi** başlıklı 6. Bileşen oluşturmakta olup **Hava Kalitesinin İyileştirilmesi** hedefi kapsamında “Hava Kalitesi Sağlık Maliyeti” ile ilgili süreçlerin geliştirilmesi konulardan birisi olarak belirlenmiştir.

Hava Kalitesi Sağlık Maliyeti ile ilgili süreç geliştirme çalışmaları, güncel durumunun tespiti ve geleceğe yönelik yol haritasının oluşturulması hedeflenmektedir.

HALK SAĞLIĞI AÇISINDAN HAVA KİRLİLİĞİ

İnsan sağlığını ve çevresel dengeleri bozacak şekilde havanın bileşiminin değişmesi veya havada bulunmaması gereken maddelerin havaya karışması **hava kirliliği** olarak tanımlanmaktadır.

- Hızla artan dünya nüfusu
- Enerji ihtiyacı ile fosil yakıtların kullanımındaki artış,
- Sanayi devrimi ile hızlı endüstrileşme etkisiyle kontrolsüz göç ve plansız kentleşme
- Kentleşme ile nüfusun büyük bir oranının şehirlerde yaşamaya başlaması,
- Topografik ve meteorolojik koşullara göre şehirlerin yanlış konumlandırılması vb. durumlar atmosfer kompozisyonunda gittikçe artan değişikliklere neden olmaktadır.

Hava kalitesiyle ilgili belirlenmiş ulusal ve uluslararası standartların/limitlerin üzerindeki kirleticilere maruz kalmanın oluşturduğu sağlık etkileri, hava kirliliğini halk sağlığı açısından önem arz eden konular arasına taşımıştır.

HAVA KİRLİTİCİLER VE MARUZ KALMA

- Hava kirliliğinin sağlık üzerindeki olumsuz etkilerinin fark edilmeye başlaması kirleticilerin takibi, değerlendirilmesi ve bu konuda alınacak önlemleri gündeme getirmiştir.
- Küresel boyuta benzer şekilde ülkemizde hava kirliliğinin oluşturduğu riskin varlığı inkar edilemez bir gerçektir.
- Hava kalitesi izleme verileri, hedef popülasyonun hava kirliliği kaynaklı **maruziyetin tahmininde** kullanılabilir.

Yapılan birçok çalışmada;

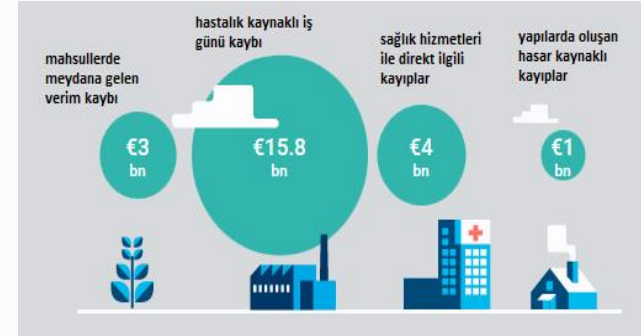
- **PM (Partiküler madde),**
- O₃ (ozon)
- NO₂ (azotdioksit),
- SO₂ (sülfürdioksit) gibi kirleticilerin sağlık riskinin ortaya koyulduğu görülmüştür.

Benzer nitelikte ülkemizde de bu parametrelerinin ve etkilerinin değerlendirilmesi oldukça önemlidir.

HAVA KİRLİTİCİ PARAMETRELER VE ETKİLERİ

Kirletici parametrelerin insan sağlığı, ekosistem, iklim değişikliği, ekonomi, kültürel miras ve yapılar gibi çeşitli olumsuz etkileri bulunmaktadır.

Avrupa Çevre Ajansı(AÇA) tarafından “**Hepimiz İçin Daha Temiz Hava**”(**Clean Air For All**) kapsamında hava kirliliğinin ekonomik maliyeti ile ilgili yapılan çalışmalar ile ekonomik kayıplarını ortaya koyarak hava kirliliğinin hayatımızın her alanında oluşturduğu hasarı önlemek için harekete geçilmesinin önemini vurgulamaktadır.

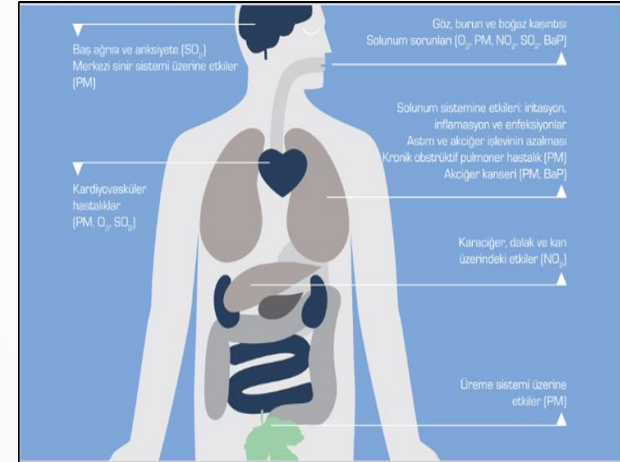
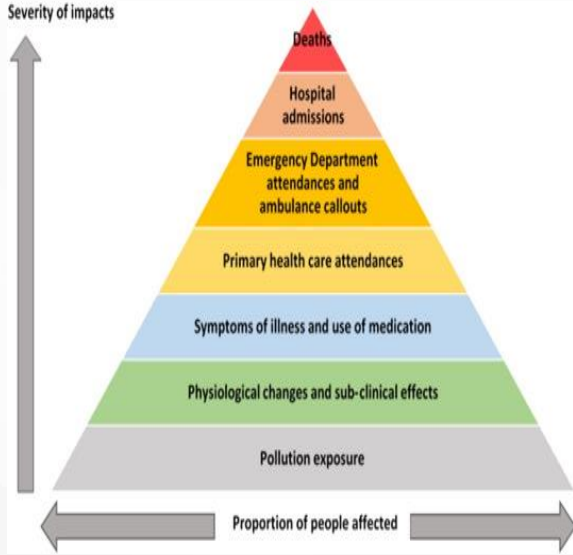

Hava kirliliğinin ekonomik maliyeti

AÇA Temiz Hava Politikası Paketi'nin (Clean Air Policy Package) uygulamaya geçmesi için 2030 yılına kadar yılda **2.2 Milyar Avro'ya** ihtiyaç duyulduğunu, hava kirliliği kaynaklı kurtarılabilecek direkt maliyetin yılda **3.3 Milyar Avro**, dolaylı maliyetin ise **40-140 Milyar Avro** olduğuna dikkat çekerek **mevzuatın uygulamaya geçilmesi halinde topluma beklenen faydanın 20 katından daha fazla olduğu** belirtilmektedir.

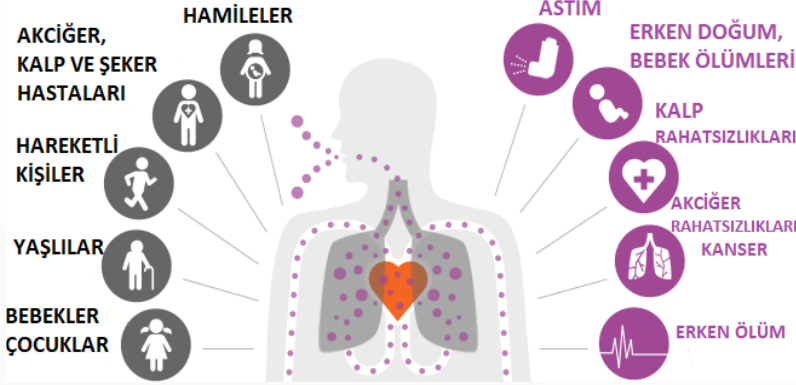
SAĞLIĞIN ÖNEMLİ BİR BELİRLEYİCİSİ OLARAK HAVA KİRLİLİĞİ

Hava kirliliğini herhangi bir fiziksel, kimyasal veya biyolojik ajan tarafından atmosferin doğal özelliklerinin değişmesi olarak tanımlayan Dünya Sağlık Örgütü, hava kirliliğini **'sağlığın önemli bir belirleyicisi'** olarak nitelendirilmektedir.

Hava kirleticileri ve sağlık etkileri

HAVA KİRLİTİCİLERİN İNSAN SAĞLIĞI ÜZERİNE ETKİLERİ

Hassas gruplar hava kirliliğine maruz kaldığında diğer insanlarda **daha ciddi** sağlık etkileri gelişebilmektedir.

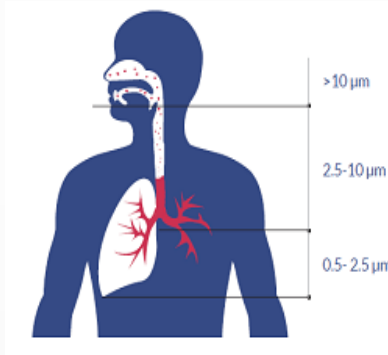
- Yoğun trafik güzergahında bulunan ve belirli mesleki ya da sosyoekonomik gruplarda yaşayan insanlar,
- Yoğun endüstriyel faaliyetlerin yakınında bulunan yerleşim yerlerinde yaşayan insanlar
- Astım, KOAH vb. altta yatan bir hastalığa sahip olan insanlar ..

Yaşam süresinde kısalma, sağlık maliyetlerinde artış ve çalışma verimliliğinde azalma ise sağlık ve maliyet üzerindeki etkiler olarak belirtilmekte olup hava kirliliğine atfedilebilir etkinin tahmin edilmesi ve izlenmesinin gerekliliği ve önemi uluslar arası kurum ve kuruluşlarca değerlendirilmektedir.

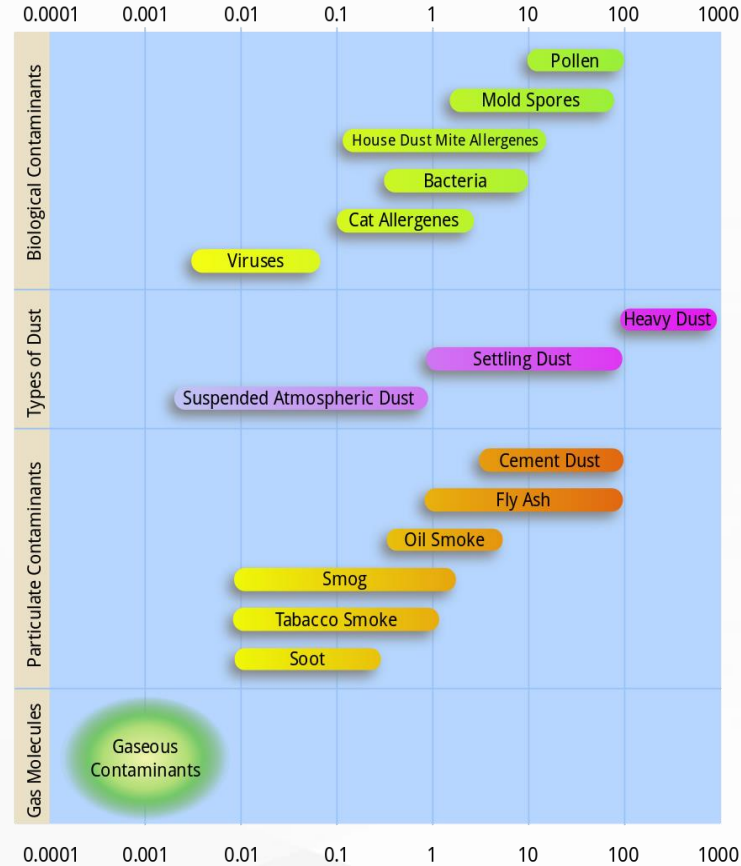
- DSÖ'nün yaptığı çalışmalar **hava kirliliğinin tüm dünyada sağlığa yönelik ilk on risk faktöründen biri** olduğunu ortaya koymuştur.
- OECD, **2050 yılında dış ortam hava kirliliğinin, dünya genelinde çevresel koşullara bağlı ölümlerin birincil nedeni** olacağını öngörmektedir.
- DSÖ Uluslararası Kanser Araştırmaları Ajansı (UKAA) 17 Ekim 2013 tarihinde **hava kirliliğinin akciğer kanserinin nedeni olduğunu duyurarak** hava kirliliğini de sigara gibi akciğer kanserlerinin bilinen nedenlerinin arasında bulunduğu, **Grup-1 kanser yapan maddeler arasına aldı.**

PARTİKÜLER MADDE VE SAĞLIK ETKİLERİ

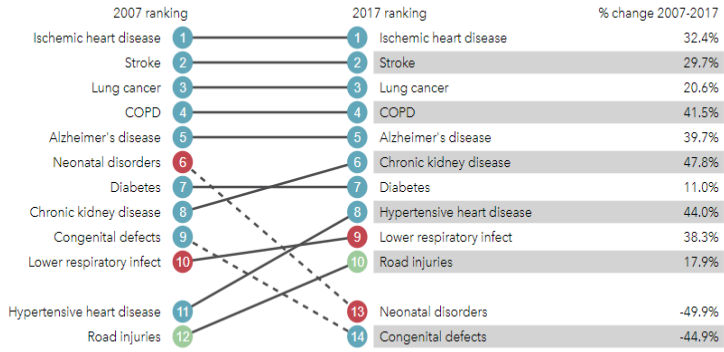

- **Partikül madde (PM)** , sülfat, nitratlar, amonyak, sodyum klorür, karbon siyahı, mineral tozu vb. solunabilir mikron boyutundaki küçük partikülleri ifade eder.
  - Parçacıklı madde ile ilişkili kanıtlanmış **sağlık riskleri** bulunmaktadır.
  - Partikül madde ortamdaki hava kirliliğine maruziyet kaynaklı oluşan sağlık etkilerini değerlendirmek için en yaygın kullanılan göstergedir.

What causes the most deaths?

Ülkemizde ve dünyada 10 yıllık süreçte görülen değişim, ölüm ve erken ölüm nedenleri incelendiğinde bazı hastalık gruplarında görülen artış eğilimi dikkat çekmektedir.

Yapılan epidemiyolojik çalışmalar her geçen gün hava kirliliği ve erken ölüm ilişkisini güçlendirecek kanıtları ortaya sunmaktadır.

Top 10 causes of death in 2017 and percent change, 2007-2017, all ages, number

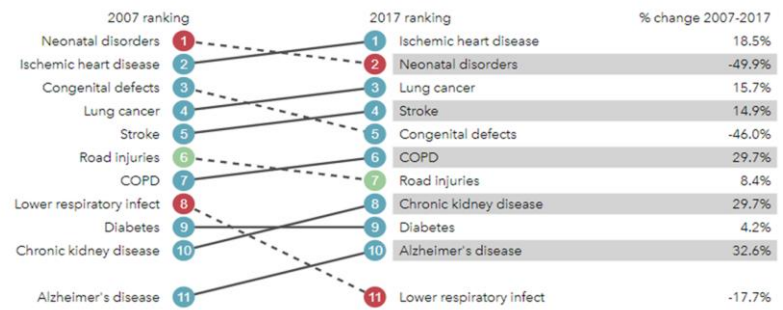
Effect particulate matter on health

- Entire body**
  - Shortens life (1)
- Brain**
  - Alzheimer (2)
  - Delay in cognitive development of children (3)
  - Smaller brain volume (4)
- Heart**
  - Cardiovascular disease (5)
  - Irregular heart rate (6)
  - Heart attack (7)
  - Early death of heart patients (8)
  - Raised blood pressure (9)
- Lungs**
  - Lung cancer (10)
  - Aggravation of asthma complaints (11)
  - Respiratory tract irritation, coughing, difficulty breathing (12)
  - Reduced lung function (13)
  - Reduced lung development in children (14)
- Pregnancy**
  - Miscarriage (15)
  - Early birth (16)
  - Lower birth weight (17)
  - Asthma unborn child (18)
  - Reduced fertility (19)
- Skin**
  - Skin aging (20)

Illustration by World Green Health

What causes the most premature death?

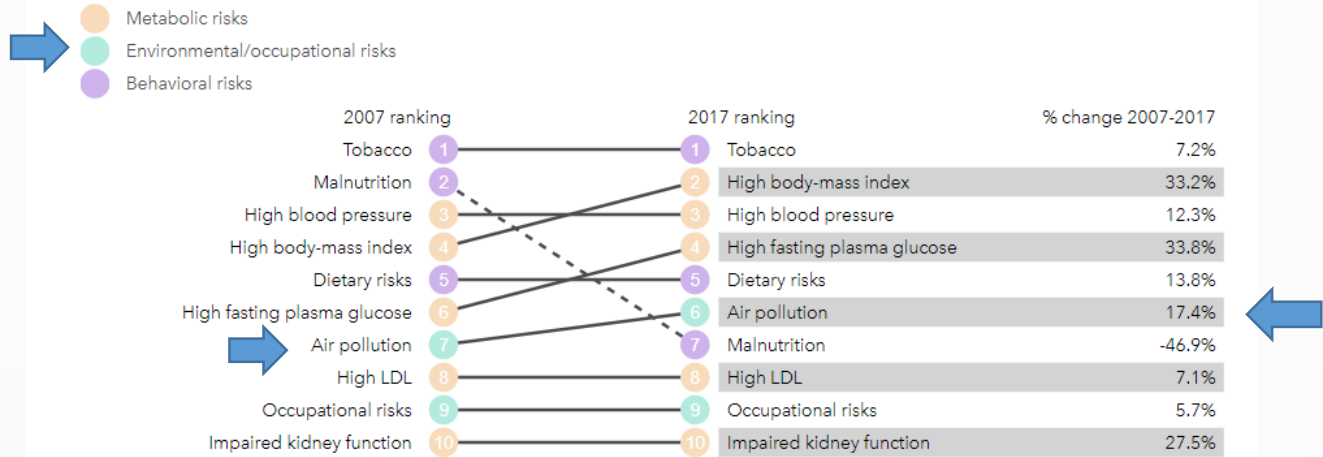
- Communicable, maternal, neonatal, and nutritional diseases
- Non-communicable diseases
- Injuries

Top 10 causes of years of life lost (YLLs) in 2017 and percent change, 2007-2017, all ages, number

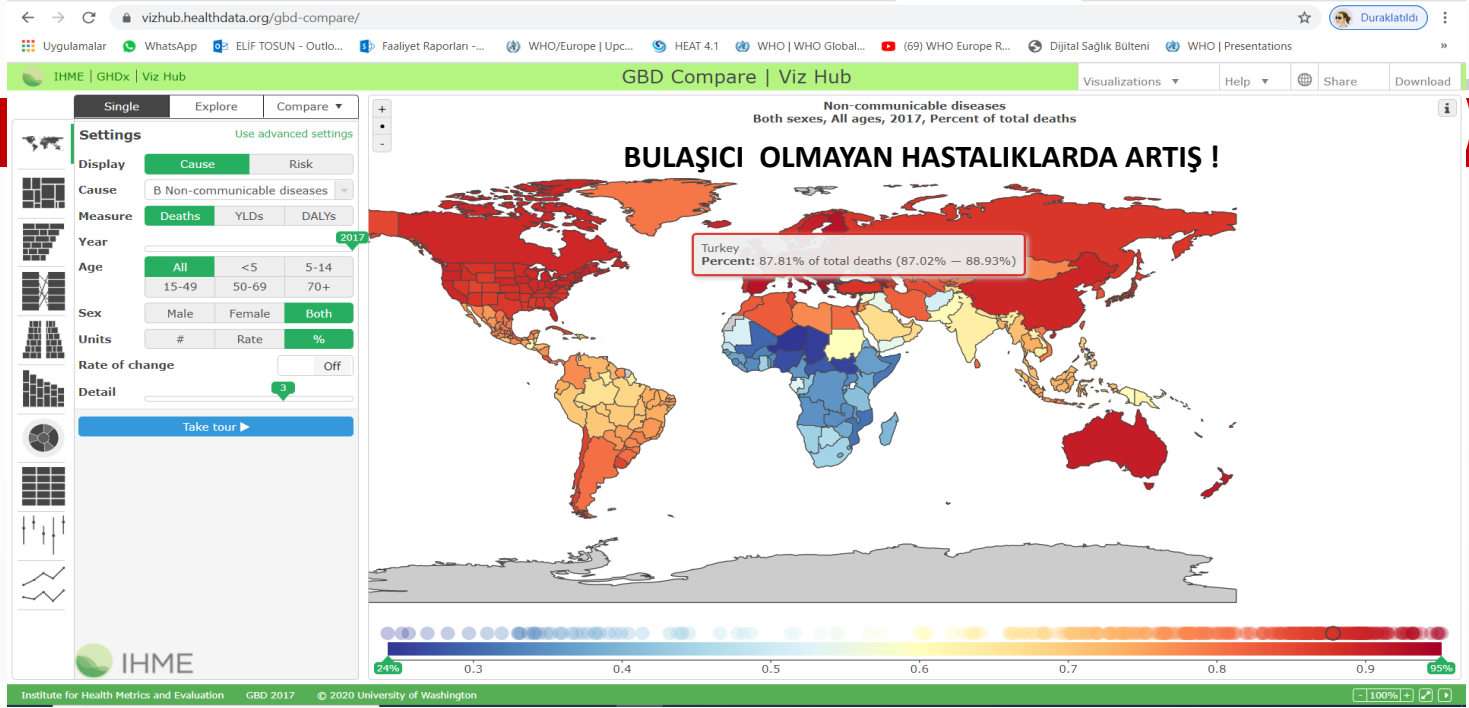
What risk factors drive the most death and disability combined?

Top 10 risks contributing to DALYs in 2017 and percent change, 2007-2017, all ages, number

- Institute for Health Metrics and Evaluation, the Global Health Data Exchange (GHDx), Turkey.

Günümüzde hastalık yükü çalışmaları incelendiğinde **bulaşıcı hastalıkların yükünde azalma, bulaşıcı olmayan hastalık yükünde ise artış olduğu görülmektedir.** Bulaşıcı olmayan hastalıkların, bulaşıcı hastalıklar gibi tek bir etmen nedeniyle ortaya çıkmaması, hastalıkların nedenlerinin ve oluşma süreçlerinin çok karmaşık olması bu hastalıklarla mücadelede **disiplinler arası** hareket edilmesini gerektirmektedir.

Sağlık alanında yapılan harcamalardaki artış, sağlık hizmet sunumunun ve hizmetin kalitesinin iyileştirilmesinin yanı sıra sağlığı etkileyen belirleyicilerin ve koruyucu sağlık hizmetlerinin yaygınlaştırılmasının da payı bulunmaktadır. Bu nedenle sağlık alanında yapılacak çalışmalar belirlenen öncelikler dahilinde değerlendirilmeli, sağlık politikalarına olumlu katkı sağlanmalıdır.

Sağlık alanında belirlenecek öncelikler ise **sağlığın belirleyicilerinin oluşturduğu riskler** göz önünde bulundurularak kapsamlı bir şekilde yapılacak değerlendirmeler ile mümkündür.

HASTALIK YÜKÜ KAVRAMI

- **Hastalık yükü kavramı**, Murray ve Lopez'in (1996) yapmış oldukları ölüm, hastalık ve yaralanmalara yönelik yapmış oldukları karşılaştırılabilir ve kapsamlı çalışmaları ile ortaya koyularak sağlık sorunları ile ilişkili risk faktörlerine dair tahminlerin ve bu risk faktörlerine dair atfedilebilen değerler hesaplanabileceği konusu değerlendirilmiştir.
- DSÖ tarafından 2000 yılında bu yaklaşım ile yapılan hastalık yükü çalışması ile bölgesel ve küresel düzeyde hastalık yükü hesaplanma çalışmalarına başlanarak; ülkeler ve toplumlar arasında karşılaştırmalar yapılarak karar vericiler için kapsamlı, kanıta dayalı veri sağlanmaya başlanmıştır. Türkiye'nin ulusal hastalık yükü araştırması ise 2000 yılı DSÖ'nün "Reducing Risks, Promoting Healthy Life" çalışmasına ait veriler kullanılarak yapılmış ve 2004 yılında yayınlanmıştır(DSÖ 2002,SB 2004).
- **Ulusal Hastalık Yükü Çalışması 2013** (HÜ,2016) Bakanlığımız Sağlık Araştırmaları Genel Müdürlüğü, Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü ve IHME işbirliği ile Türkiye'nin güncel ve gerçek verilerini kullanarak temel hastalık yükü hesaplanmıştır. Genel nüfusun sağlığında 2000-2013 yılları arasında görülen değişimlerin neler olduğu, yıllar arasındaki değişimin sağlık sistemindeki yapısal değişimlerle ilişkisi ve gelecek 10 yılda gerçekleşmesi beklenen eğilimlerin neler olduğu konuları irdelenmiştir.

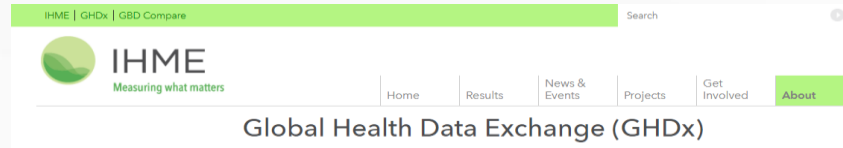
IHME KÜRESEL HASTALIK YÜKÜ (GBD)

Sağlığın belirleyicileri ve sağlık sistemlerinin performansı hakkında en kaliteli bilgiyi sunarak dünya nüfusunun sağlığını iyileştirmeyi hedefleyen Washington Üniversitesi IHME Enstitüsü'nün Küresel Hastalık Yükü (GBD) yaklaşımı ile dünya çapında birçok nedenden kaynaklı engellilik ve ölüm sebepleri hastalık yükü hesaplamalarında uzmanlaşmış bir ekip ile ölçmektedir.

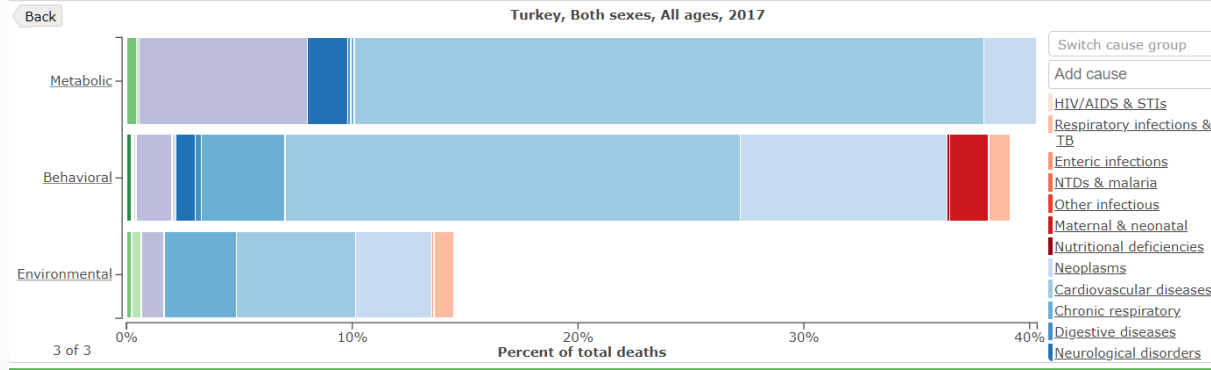
Dünyada ve ülkemizde çevresel ve mesleki faktörleri içeren riskler Küresel Hastalık Yükü kapsamında riske maruz kalma ve sağlık arasındaki ilişkinin miktarsal olarak belirlenmesinde kullanılan atfedilen **ölüm sayısı** ve **yeti yitimine ayarlanmış yaşam yılı(DALY)** vb. çeşitli göstergeler üzerinden değerlendirilmektedir.

1990-2017 yılları arasında 359 hastalık ve yaralanma için 84 risk faktörünü analiz eden bu etkileşimli araçta;

- bir ülkedeki **nedenleri ve riskleri karşılaştırmak**,
- ülkeleri bölgeler veya dünya ile karşılaştırmak,
- beklenen ve gözlemlenen **eğilimleri** karşılaştırmak,
- hastalık düzenlerinin **zaman içinde nasıl değiştiğini** izlemek,
- hangi ölüm ve sakatlık nedenlerinin daha fazla etkili olduğunu ve hangilerinin azaldığını öğrenmek vb **güncel tahminleri** içermektedir.

ÇEVRESEL RİSKLER KAYNAKLI HASTALIK YÜKÜ

Tüm nedenler kaynaklı ölümler açısından çevresel riskler %15'i oluşturuyor.

- Solunum yolu enfeksiyonları ve tb %0,89
- Enteric %0,01
- **Neoplasma %3,4**
- **Kardiyovasküler %5,3**
- **Kronik solunum yolu %3,2**
- Diabet ve böbrek %1,02
- Ulaşım %0,42
- Yaralanmalar %0,23

<http://www.healthdata.org/turkey>

GHDx, IHME

Single Explore Compare

Shared Settings Use advanced settings

Measure Deaths YLDs DALYs

Year 2017

Age All <5 5-14
15-49 50-69 70+

Sex Male Female Both

Units # Rate %

Map Settings

Display Cause Risk

Risk Air pollution

Rate of change Off

Detail 1

Risks by Cause Settings

Category All risk factors

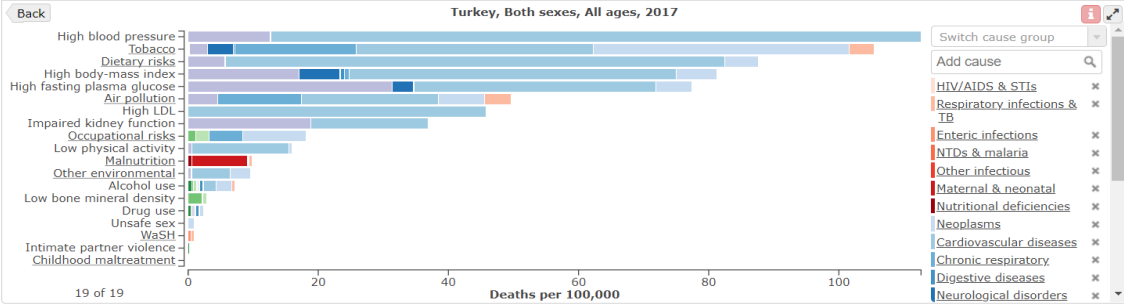
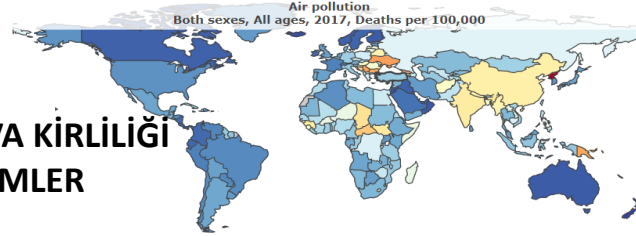
Level 2

Location Turkey

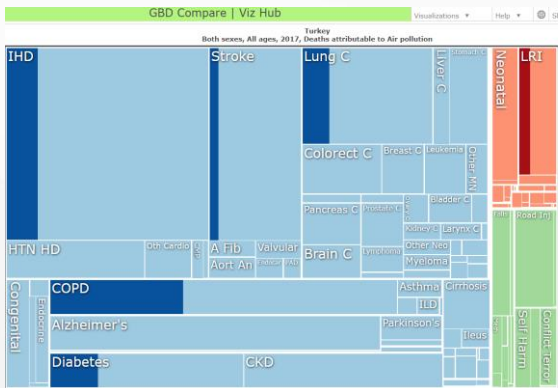
Take tour

IHME

DÜNYADA HAVA KİRLİLİĞİ KAYNAKLI ÖLÜMLER

TÜRKİYE DE HAVA KİRLİLİĞİ KAYNAKLI ÖLÜM – DALY TAHMİNLERİ

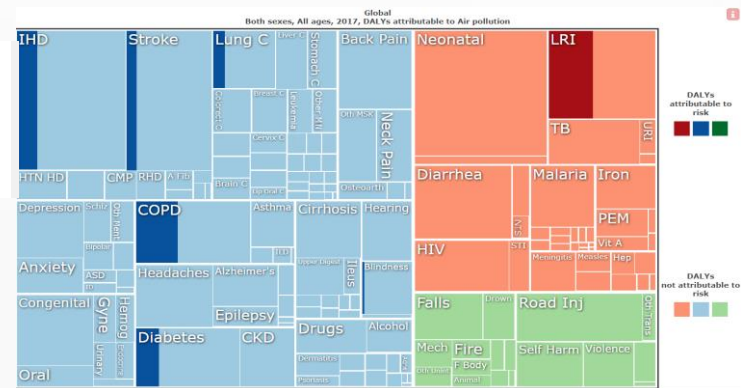

Air pollution

Particulate matter pollution

- Ambient particulate matter pollution
- Household air pollution from solid fuels
- Ambient ozone pollution

15

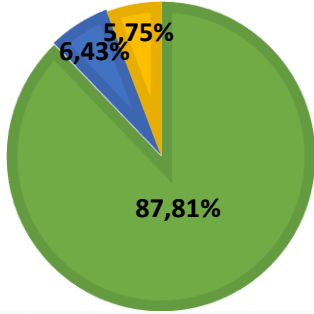

Significantly lower than mean   Statistically indistinguishable from mean   Significantly higher than mean

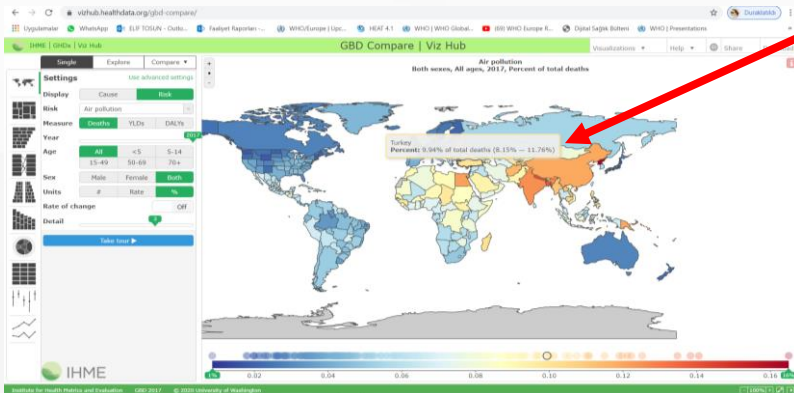
Ölüm nedenlerinin oransal dağılımı(%), IHME GBD Türkiye 2017

- Bulaşıcı olmayan hastalıklar
- Yaralanmalar
- Bulaşıcı hastalıklar, anne, yenidoğan ve beslenmeyle ilgili hastalıklar

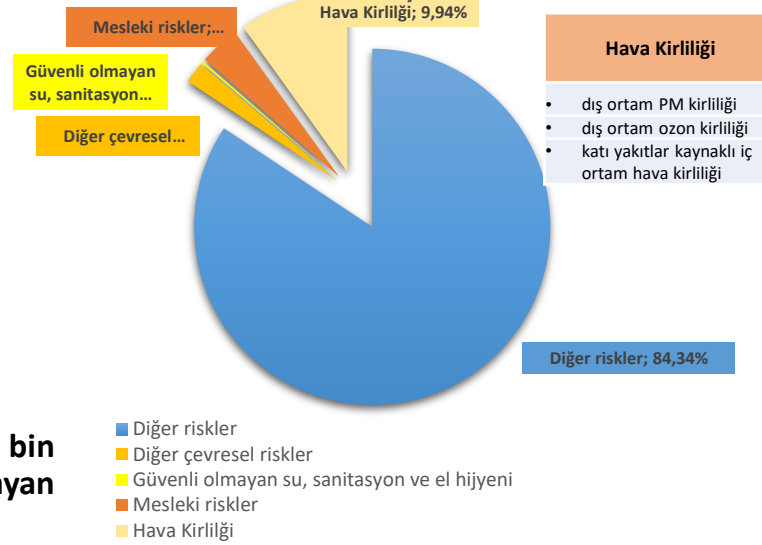

• Ülkemizde 2017 yılına ait toplam ölüm sayısı yaklaşık **402 bin kişi** iken **%87,8'si (yaklaşık 353 bin) ölümün bulaşıcı olmayan hastalıklar kaynaklı olduğu** öngörülmektedir.

- Bulaşıcı olmayan hastalıklardaki bu durum bizleri **çevresel ve mesleki riskleri** irdelemeye yöneltmiştir.

Mesleki/çevresel riskler kaynaklı ölümlerin tüm nedenler kaynaklı ölümler arasındaki yeri, IHME GBD Türkiye 2017.

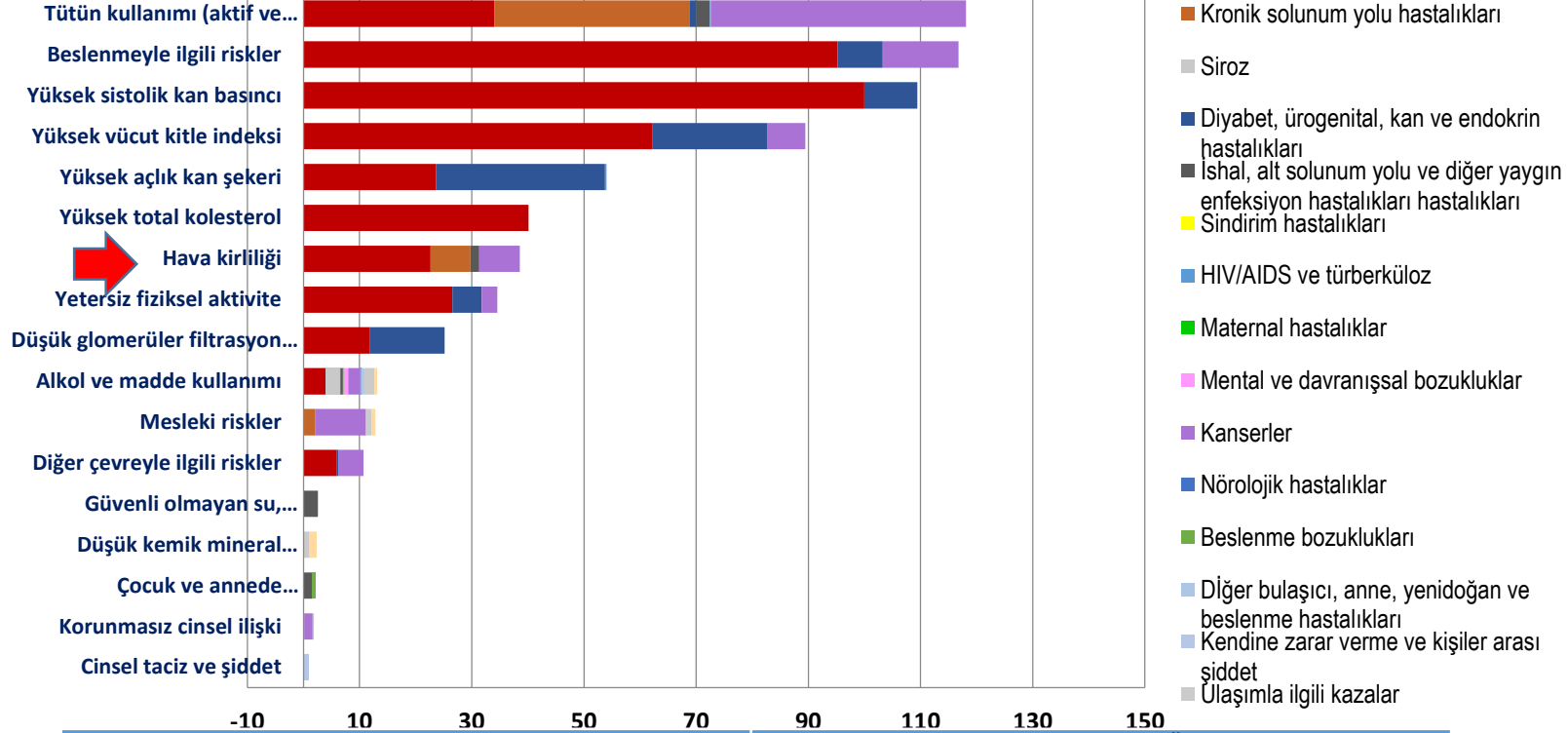
TÜM NEDENLER KAYNAKLI ÖLÜMLER

Kategori	Oran (%)	Ortalama	Maksimum	Minimum
Hava Kirliliği	ortalama	3998474	9,94%	4781895
	maksimum	4781895	11,76%	3251515
	minimum	3251515	8,15%	
Diğer çevresel riskler	ortalama	773722	1,92%	1170548
	maksimum	1170548	2,84%	420138
	minimum	420138	1,05%	
Mesleki riskler	ortalama	1457169	3,62%	1733983
	maksimum	1733983	4,22%	1198732
	minimum	1198732	3,06%	
Güvenli olmayan su, sanitasyon ve el hijyeni	ortalama	73052	0,18%	100295
	maksimum	100295	0,25%	48339
	minimum	48339	0,12%	
Toplam	ortalama	6302417	15,66%	7786721
	max	7786721	19,07%	

KÜRESEL HASTALIK YÜKÜ ÇALIŞMASI TÜRKİYE, 2013

RİSK FAKTÖRLERİNE ATFEDİLEN ÖLÜM, (ÖLÜM/100.000), TR, 2013

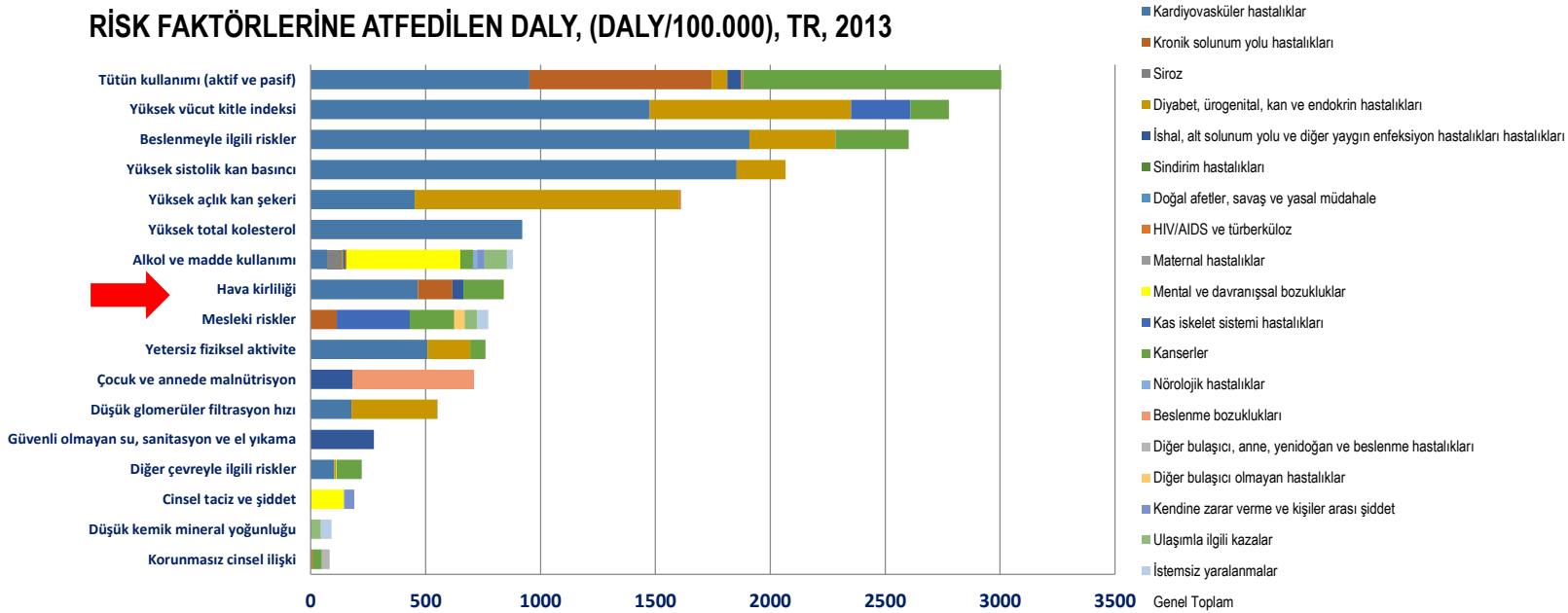
- Kardiyovasküler hastalıklar
- Kronik solunum yolu hastalıkları
- Siroz
- Diyabet, ürogenital, kan ve endokrin hastalıkları
- İshal, alt solunum yolu ve diğer yaygın enfeksiyon hastalıkları
- Sindirim hastalıkları
- HIV/AIDS ve tüberküloz
- Maternal hastalıklar
- Mental ve davranışsal bozukluklar
- Kanseller
- Nörolojik hastalıklar
- Beslenme bozuklukları
- Diğer bulaşıcı, anne, yenidoğan ve beslenme hastalıkları
- Kendine zarar verme ve kişiler arası şiddet
- Ulaşımla ilgili kazalar

Hava Kirliliğine Atfedilen Ölüm Sayısı

	100.000 kişide	80.810.525 kişide
	toplam 38,54 kişi	toplam 31.096 kişi
Kardiyovasküler hastalıklar	22,66	18.263
Kronik solunum yolları hastalıkları	7,11	5.746
Kanseller	7,26	5.867
Alt solunum yolu ve diğer yaygın enfeksiyon hastalıkları	1,51	1.220

KÜRESEL HASTALIK YÜKÜ ÇALIŞMASI TÜRKİYE, 2013

RİSK FAKTÖRLERİNE ATFEDİLEN DALY, (DALY/100.000), TR, 2013

DALY

Disability Adjusted Life Year is a measure of overall disease burden, expressed as the cumulative number of years lost due to ill-health, disability or early death

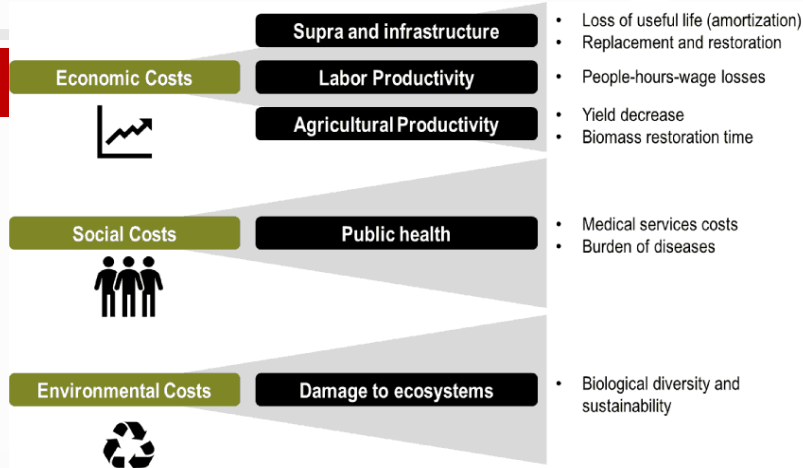
$$DALY = YLD + YLL$$

YLD: Years Lived with Disability
YLL: Years of Life Lost

Hava Kirliliğine Atfedilen DALY

	100.000 kişide toplam 824,4 kişi	80.810.525 kişide toplam 676.634 kişi
Kardiyovasküler hastalıklar	466,09	376.649
Kronik solunum yolları hastalıkları	150,35	121.499
Kanserler	176,33	142.493
Alt solunum yolu ve diğer yaygın enfeksiyon hastalıkları	44,54	35.993

- Artan ortalama yaşam süresinin ve kirlenmelere maruziyetin oluşturduğu gözardı edilemeyecek bir ekonomik boyut bulunmaktadır.

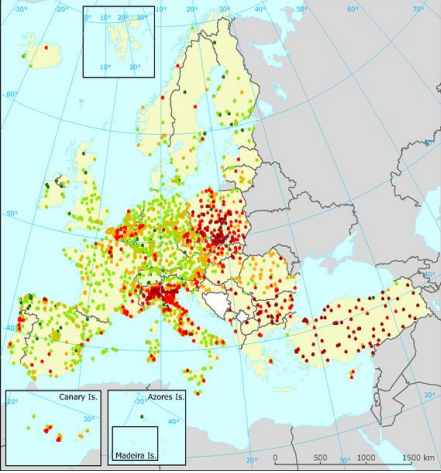
- **health,**
  - ecology,
  - economy,
  - built environment
  - climate etc.
- Death
  - Pecuniary loss
  - Intangible damages

**Dünya genelinde
hava kirliliğinin zararlı etkilerini önlemek veya azaltmak için
hava kalitesi verileri izlenmekte olup bu kapsamda çevre ve insan
sağlığı,
ulusal/uluslararası mevzuatın odak noktasını oluşturmaktadır.**

The screenshot shows the homepage of the T.C. Resmi Gazete website. The header is red with the Turkish flag and the text "T.C. Resmi Gazete" and "Bağbakanlık Mevzuatı Geliştirme ve Yayın Genel Müdürlüğüne Yayınları". The main content area features a large image of a newspaper with the title "T.C. Resmi Gazete" and a sub-headline "YEREL YETKİLİLERİN İZLENİMİ". The left sidebar contains a navigation menu with items like "Ana Sayfa", "Bugün", "Kelime Arama", "Gelişmiş Arama", "Arşiv - Fihrist - Döşür", "Son Mükerrer", "Mükerrer Arşivi", "Hakkında", "About Us", and "Yardım". At the bottom, there are five buttons: "Yargı İlanları", "Artırma, Eksiltme ve İhale İlanları", "Çeşitli İlanlar", "Kurular ve Senet Değerleri", and "Resmi Gazete ile İlgili Bilgiler".

90.4 percentile of PM₁₀ concentration in 2012, based on daily average with percentage valid measurements >= 75 % in µg/m³

- ≤ 20
- 20-40
- 40-50
- 50-75
- > 75

□ No data

□ Countries/regions not included in the data exchange process

		HAVA KALİTESİ DİREKTİFİ (EU, 2008)		DÜNYA SAĞLIK ÖRGÜTÜ REHBERİ (WHO, 2006)		HKDY YÖNETMELİĞİ 2016 YILI AZALTIM HEDEFLERİ (ÇŞB, 2008)	
KİRLİTİCİ	ORTALAM A SÜRE	KONSANTRASYON	AÇIKLAMA	KONSANTRASYON	AÇIKLAMA	KONSANTRASYON	AÇIKLAMA
PM ₁₀	bir gün	Limit değer 50 µg/m ³	Yılda 35 kereden fazla aşılmamalı	50 µg/m ³	%99luk dilim (3 gün/yıl)	80 µg/m ³	
PM ₁₀	bir takvim yılı	Limit değer 40 µg/m ³		20 µg/m ³		52 µg/m ³	
O ₃	Günlük max. 8 saatlik ort.	Hedef değer 120 µg/m ³	Yılda 25 kereden fazla aşılmamalı (3 yıl üzeri için ort)	100 µg/m ³			
NO ₂	bir gün	Limit değer 200 µg/m ³	Bir takvim yılı içerisinde 18 kereden fazla aşılmamalı	200 µg/m ³		280 µg/m ³	(1saatlik)
NO ₂	bir takvim yılı	Limit değer 40 µg/m ³		40 µg/m ³		52 µg/m ³	

Hava kirliliğinin çevre ve insan sağlığı üzerindeki zararlı etkilerini önlemek veya azaltmak amacıyla belirlenmiş limit ve standartlar kapsamında dünyada birçok ülke hava kalitesini izlemektedir.

HAVA KALİTESİNİN İZLENMESİ

Hava kalitesi izleme ağı kapsamında Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından etkin ve verimli bir hava kalitesi izleme ağı yönetimi için ;

- Adana,
- Ankara,
- Diyarbakır,
- Erzurum,
- İzmir,
- Konya,
- Marmara
- Samsun olmak üzere 8 adet Temiz Hava Merkezi belirlenmiştir.

Hava Kalitesi İzleme Ağı Web Sitesi'nden (<http://www.havaizleme.gov.tr>) izlenen hava kalitesi verileri online olarak paylaşılmakta, hava kirliliğinin çevre ve insan sağlığı üzerindeki zararlı etkilerinin önlenmesi veya azaltılması ile ilgili çalışmaların yapılabilmesine imkan sağlamaktadır.

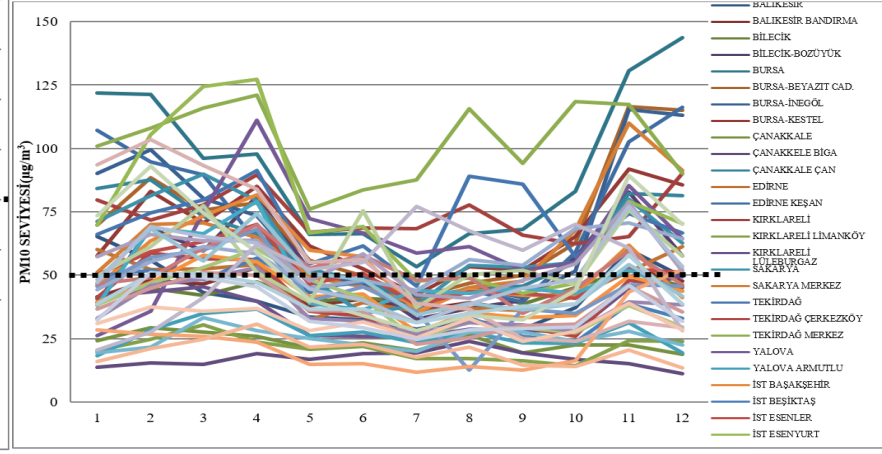
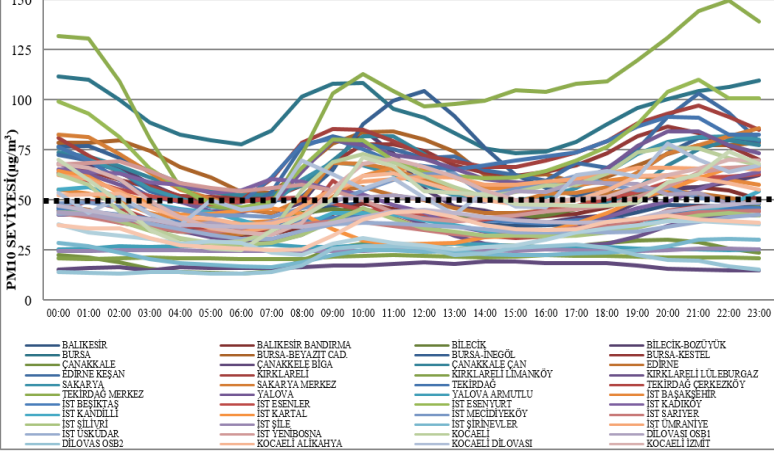
Çalışmada izleme ağı veri tabanında bulunan erişime açık veriler kullanılmıştır.

Hava kalitesi izleme verileri izleme bölgesinin yakınında yaşayan **hedef popülasyonun** geçmiş ve mevcut hava kirliliği kaynaklı maruziyetlerinin tahmininde kullanılabilir.

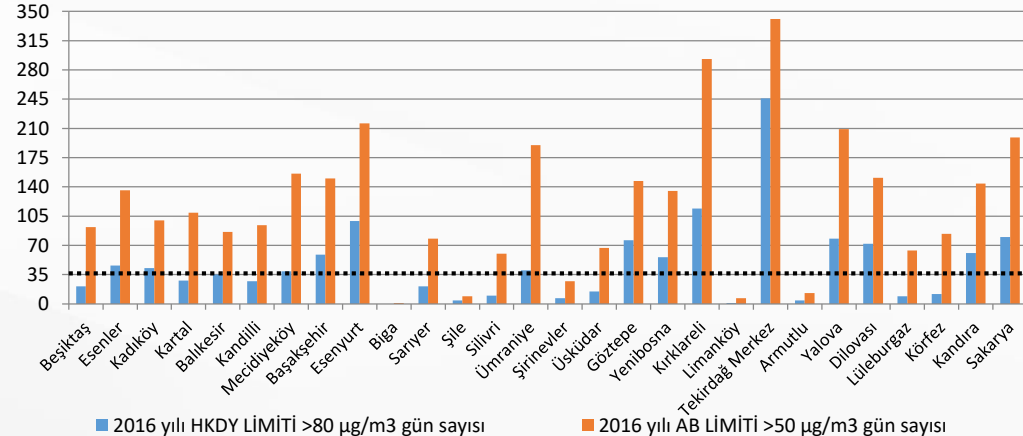
Ulusal Hava Kalitesi İzleme Ağı ile ülkemizin hava kalitesi izlenmekte olup sağlık etkilerinin tespit edilebilmesi için iki ana konuyu tek paydada buluşturacak güvenilir ve karşılaştırılabilir bir değerlendirme aracına ihtiyaç duyulmaktadır.

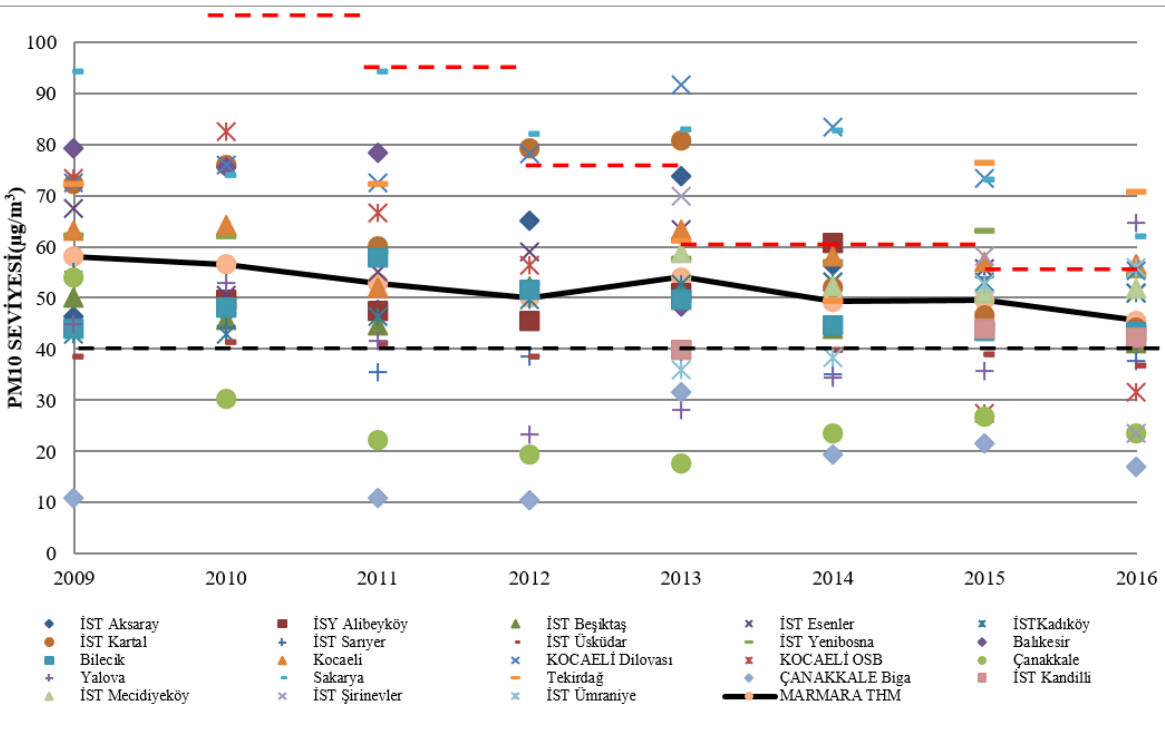
Marmara THM PM10 parametresi seviyesine ait **gün içi** ortalama değişim ($\mu\text{g}/\text{m}^3$)

Marmara THM PM10 parametresi seviyesine ait **yıl içi ort.** değişim ($\mu\text{g}/\text{m}^3$)

2016 yılı HKDY ve AB limit değerlerini aşan gün sayıları

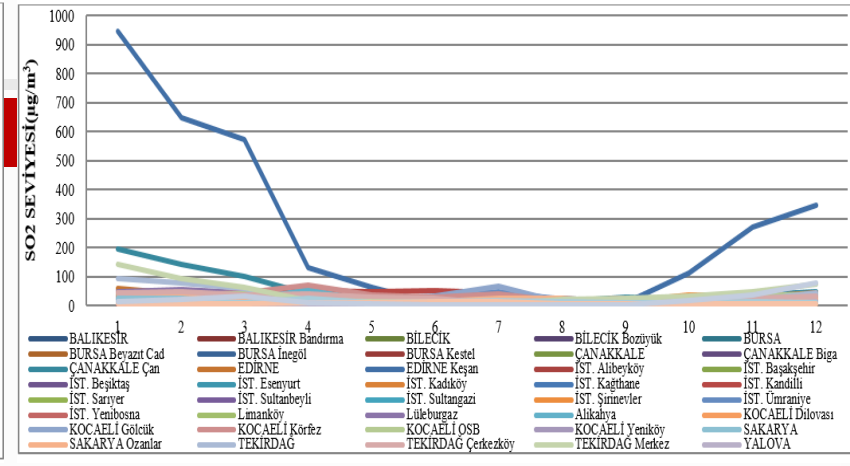
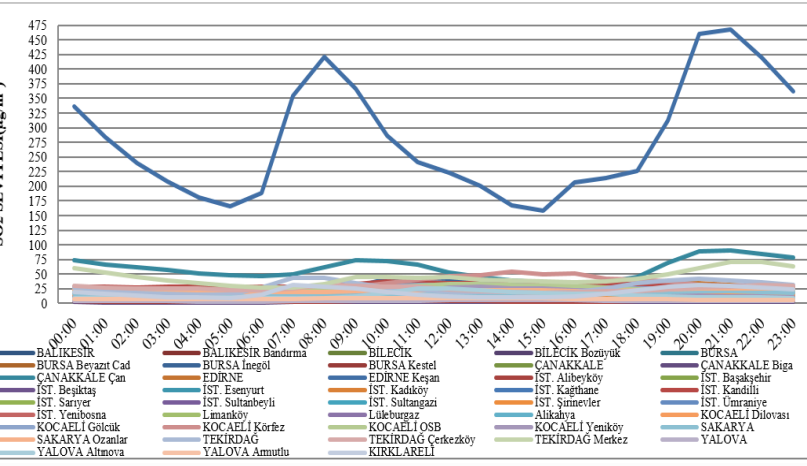
■ 2016 yılı HKDY LİMİTİ >80 $\mu\text{g}/\text{m}^3$ gün sayısı   ■ 2016 yılı AB LİMİTİ >50 $\mu\text{g}/\text{m}^3$ gün sayısı

Marmara THM PM10 Parametresine ait Yıllık Ortalama (µg/m³)

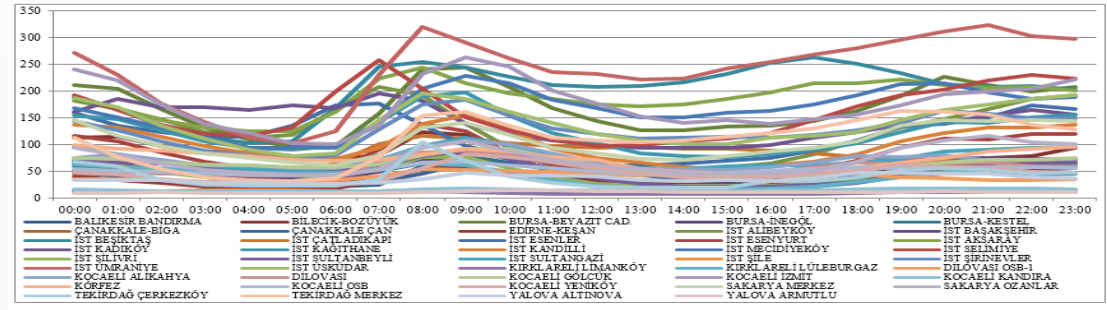
TEMİZ HAVA MERKEZLERİ BAZINDA PM10 PARAMETRESİNE AİT YILLIK ORTALAMA VERİLERİ

	ADANA	ANKARA	DİYARBAKIR	ERZURUM	İZMİR	KONYA	MARMARA	SAMSUN	TÜRKİYE
2009	71,9	79,6	96,6	64,3	66,7	65,8	58	65,8	71,1
2010	76,9	66,8	91,9	68,9	62,7	73,3	56,6	57,6	69,3
2011	70,4	61,8	69,1	54,8	64,4	73,6	52,9	47,3	61,8
2012	66,4	67,8	69,8	54,8	60,7	74	50,1	45,7	61,2
2013	61,6	66,1	64,6	57,3	58,2	67,7	54,1	41,2	58,9
2014	53,9	59,8	63,2	50,1	57,5	65,3	48,4	45,8	55,5
2015	62,5	52,9	60,1	56,7	57,7	67,9	55,8	49,8	57,9

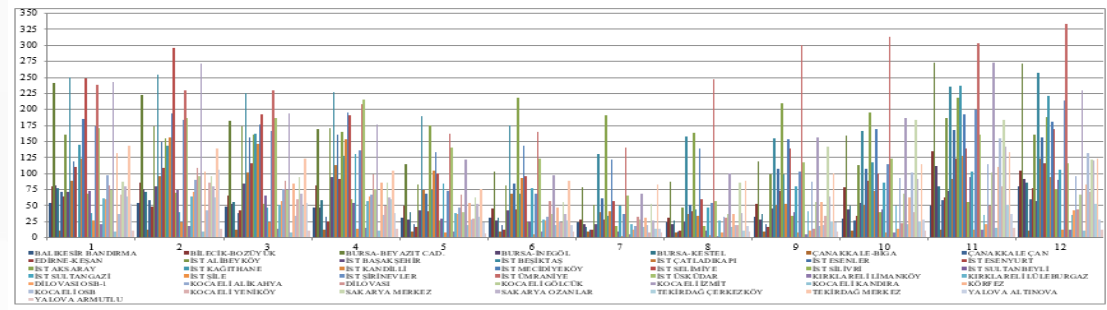

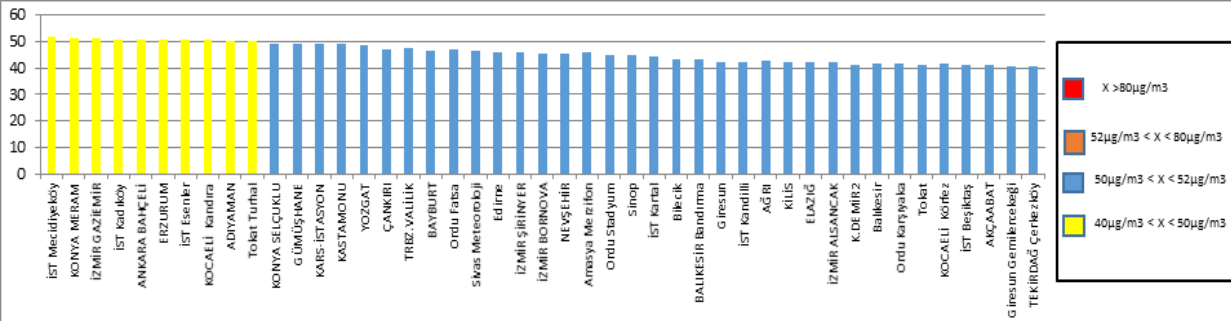
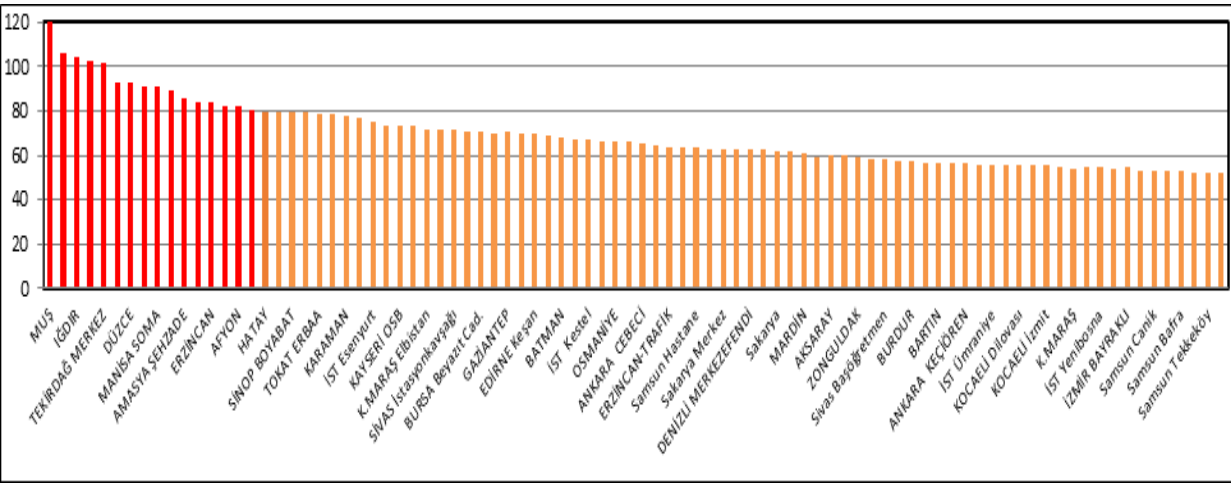
Marmara THM SO2 parametresi seviyesine ait gün içi ort. değişim (µg/m³)

Marmara THM SO2 parametresi seviyesine ait yıl içi ort. değişim (µg/m³)

Marmara THM' nde ölçülen NOx parametresi seviyesine ait gün içi ve yıl içi ortalama değişim (µg/m³)

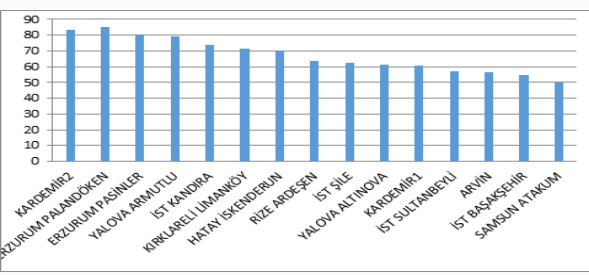

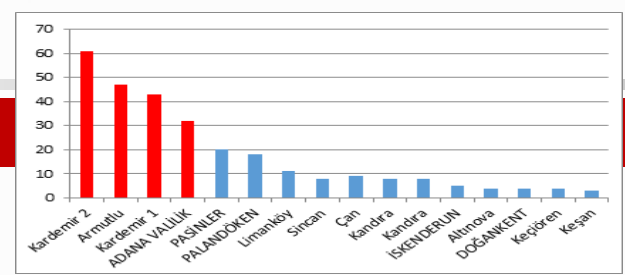
PM10 PARAMETRESİ BAZINDA EN KİRLİ İL VE İSTASYONLAR

MARMARA THM		
2016	TEKİRDAĞ MERKEZ	102
	BURSA	92,9
	ESENYURT	74,8
2015	ESENYURT	113,1
	BURSA	105,1
	LİMANKÖY	100
	TEKİRDAĞ MERKEZ	81,6
2014	DİLOVASI	83,3
	SAKARYA	82,7

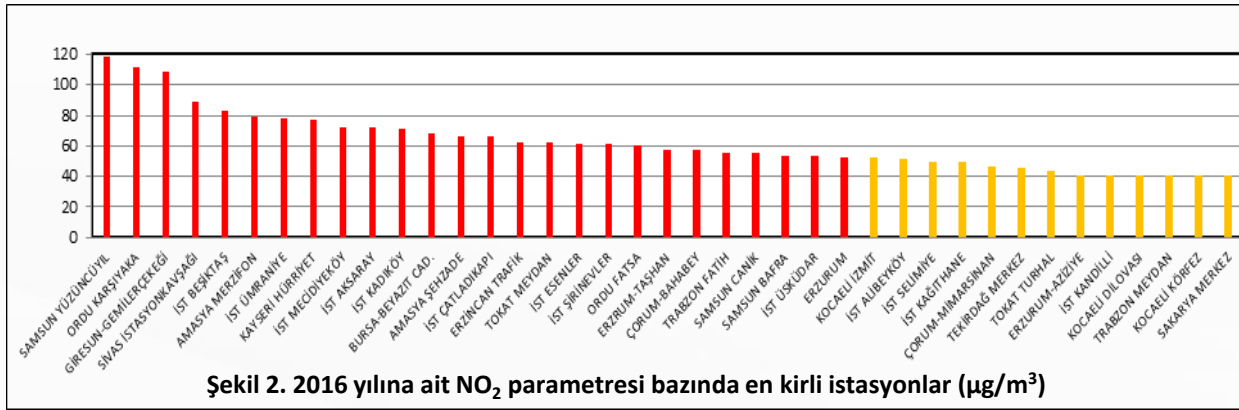
Şekil. 2016 yılına ait PM₁₀ parametresi bazında en kirli istasyonlar(µg/m³)

Şekil 3. 2016 yılına ait O₃ parametresi bazında en kirli istasyonlar (µg/m³)

Şekil 4. 2016 yılına ait 120 µg/m³ O₃ limit değerini aşan istasyonlar ve aşılan gün sayısı

Şekil 2. 2016 yılına ait NO₂ parametresi bazında en kirli istasyonlar (µg/m³)

Tablo 2. PM₁₀, NO₂ ve O₃ parametresine ait en yüksek kirlilik değerine sahip istasyonlar, AirQ+ programı için gereken veriler

PM10 PARAMETRESİ	ADANA THM		ANKARA THM		DİYARBAKIR THM		ERZURUM THM		İZMİR THM		KONYA THM		MARMARA THM		SAMSUN THM	
	Hatay		Düzce		Muş		İğdır		Soma		Hürriyet		Tekirdağ Merkez		Ünye	
PM ORT µg/m ³	79,3		92,5		124		104,4		91		102,7		102,5		79,9	
LİMİT PM µg/m ³	40 (AB)	20 (DSÖ)	40 (AB)	20 (DSÖ)	40 (AB)	20 (DSÖ)	40 (AB)	20 (DSÖ)	40 (AB)	20 (DSÖ)	40 (AB)	20 (DSÖ)	40 (AB)	20 (DSÖ)	40 (AB)	20 (DSÖ)
NÜFUS	365402		228.470		189.606		134.480		108.213		554.549		176848		122.597	
%70 NÜFUS	255781,5		159929		132724,2		94136		75749,1		388184,3		123793		85817,9	
INSİDANS	4,50‰		6,40‰		3,40‰		4,10‰		7‰		5,10‰		5,60‰		6,90‰	

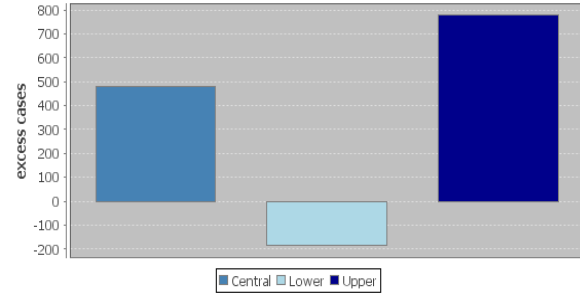
AirQ+;

DSÖ Avrupa Bölge Ofisi tarafından geliştirilen hava kirliliğinin sağlık etkilerini ölçmek için kullanılan bir yazılım aracıdır.

AirQ+ yazılım aracı ile;

- PM10,
- NO2,
- O3 parametreleri ele alınarak ortamdaki hava kirliliğine uzun veya kısa süreli maruz kalınması halinde farklı maruziyet senaryoları ile oluşan sağlık etkileri değerlendirilmiştir.

Atfedilebilir vaka sayısı örneği

Atfedilebilir vaka sayısı;

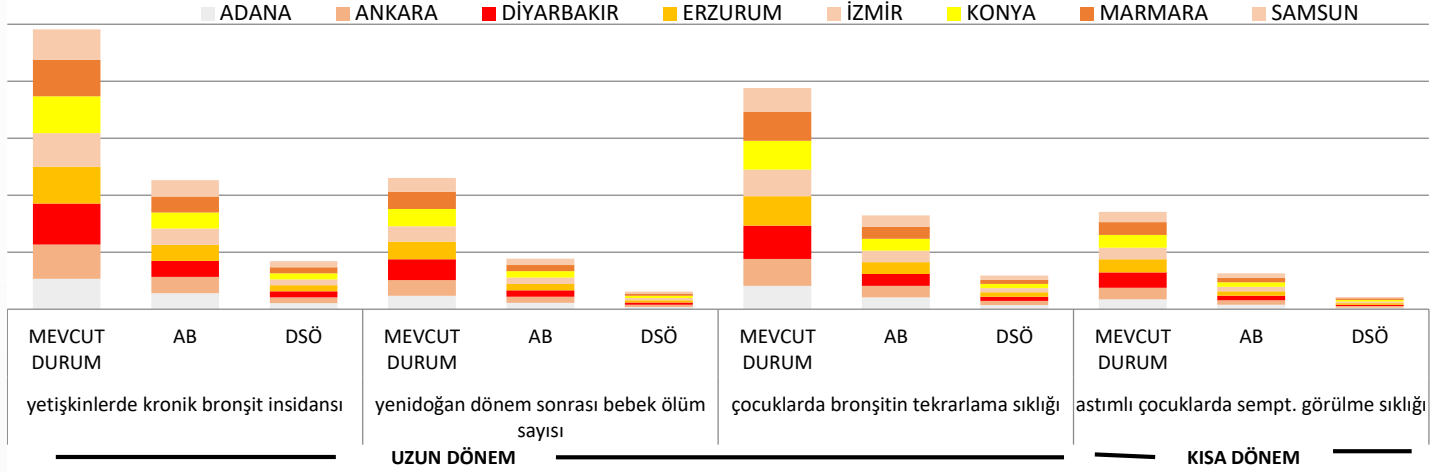
- en az,
- ortalama
- en çok olmak üzere **AirQ+** programına göre 3 aşamada değerlendirilen hassas gruplar üzerindeki etkiler yaşam koşulları, beslenme alışkanlıkları gibi değişkenlerin etkilerine göre şekillenmektedir.

AirQ+ ile hava kalitesinin sağlık verileri üzerindeki atfedilebilir etkisi uzun dönem ve kısa dönem olarak iki grupta incelenmektedir.

Hava kalitesinin sağlık etkilerinin değerlendirilebilmesinde en önemli basamak bütünü yansıtan, kaliteli ve doğru hava kalitesi verisine ulaşılmasıdır.

**TEMİZ HAVA MERKEZİ BAZINDA
PM10 PARAMETRESİNE AİT
UZUN VE KISA DÖNEM SAĞLIK ETKİLERİ ATTEDİLEBİLİR ORANLAR(%)**

**2016 YILINA AİT PM₁₀
PARAMETRESİ ETKİ**

		UZUN DÖNEM ETKİ						KISA DÖNEM ETKİ					
		yetişkinlerde kronik bronşit insidansı			yenidoğan dönem sonrası bebek ölüm sayısı			çocuklarda bronşitin tekrarlama sıklığı			astımlı çocuklarda sempt. görülme sıklığı		
		Mevcut durum PM etki	AB limitine uyum halinde PM etki	DSÖ	Mevcut durum PM etki	AB limitine uyum halinde PM etki	DSÖ	Mevcut durum PM etki	AB limitine uyum halinde PM etki	DSÖ	Mevcut durum PM etki	AB limitine uyum halinde PM etki	DSÖ
TÜRKİYE	attedilebilir oran	39,4%	28,3%	10,5%	16,3%	11,1%	3,9%	29,4%	20,6%	7,4%	11,7%	7,9%	2,7%
	attedilebilir vaka	114335	82065	30431	47197	32249	11174	85358	59897	21520	34	23	8
	risk altında 100000 nüfus için atfedilebilir vaka	205	147	54	85	58	20	153	107	39	61	41	14
MARMARA TEKRARLAĞI	attedilebilir oran	64%	28,3%	10,5%	30,4%	11,1%	3,9%	50,9%	20,6%	7,4%	22,5%	7,9%	2,7%
	attedilebilir vaka	444	196	73	211	77	27	353	143	51	156	55	19
	risk altında 100000 nüfus için atfedilebilir vaka	359	158	59	170	62	22	285	115	41	126	45	15

- Türkiye 2010-2016 yılları arasından hava kalitesi ölçüm istasyonlarından elde edilen hava kalitesi verilerinin sağlık üzerindeki etkileri ve hastalık yüküne % atfedilebilir katkıları AirQ+ yazılım aracı ile ortaya konmuştur.
  - Mevzuat limitlerinin sağlanamaması nedeniyle en çok hastalık yüküne PM10 parametresinin sebep olduğu tespit edilmiştir.
  - Hava kirliliğinin azaltılması ile hastalık yükünün azaltılmasının mümkün olduğu açıkça görülmektedir.
- Hastalık yükü üzerinde hava kirliliğinin atfedilebilir katkısının kanıtlandığı bu çalışma ile hastalık yükünü etkileyen diğer faktörlerin (hassas gruplar ve yaş dağılımları, kirletici kaynakları ve limitlerin aşıldığı günler vb.) dikkate alındığı daha detaylı çalışmaların önemi ve gerekliliği ortaya çıkarılmıştır.
- DSÖ tarafından 2008 yılında yapılan tahminlerin 2012 yılına ulaşıldığında çok üzerinde seyrettiği epidemiyolojik çalışmalar ve araştırmalar neticesinde ortaya çıkarılmaktadır.
  - Hava kalitesinin sağlık etkileri boyutunun önemi günden güne daha iyi anlaşılmakta, kirliliğe **maruziyet-hastalık yükü** ilişkisi üzerine daha kapsamlı çalışmaların yapılmasına ihtiyaç duyulduğu anlaşılmıştır.

Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (SKH) 2030 raporunda;

-belirlenen amaç ve hedeflere ulaşmak için ele alınması gereken başlıca öncelikler vurgulanmış,
-performans göstergeleri belirlenmiş küresel ve bölgesel sürdürülebilir kalkınma hedefleri göstergeleri bazında ülke değerlendirmelerine yer verilmiştir.

Çevre, bir kurum ya da kuruluşun değil, tüm insanlığın ortak yaşam alanı olması nedeniyle çevreye yapılan yatırım aslında geleceğimize yapılan bir yatırımdır.

Çevrenin geliştirilmesi ve iyileştirilmesi, herkesin sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına erişmesinde oldukça önemlidir.

Tablo 2.2.: Çevre Sağlığı konusu kapsamında Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri ve EPI göstergelerinin ilişkilendirilmesi (UNDP,2017) (EPI, 2016)

SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA HEDEFLERİ	EPI GÖSTERGELERİ
3 SAĞLIKLI BİREYLER	Çevresel riske maruziyet Hava kalitesi Su ve Sanitasyon Atık suların arıtımı
6 TEMİZ SU VE SİHİ KOŞULLAR	Su ve Sanitasyon Atık suların arıtımı
11 SÜRDÜRÜLEBİLİR ŞEHİR VE YAŞAM ALANLARI	Hava kalitesi Karasal Habitatın Korunumu Türlerin Korunumu
12 SORUMLU TÜKETİM VE ÜRETİM	Çevresel riske maruziyet Hava kalitesi Su ve Sanitasyon

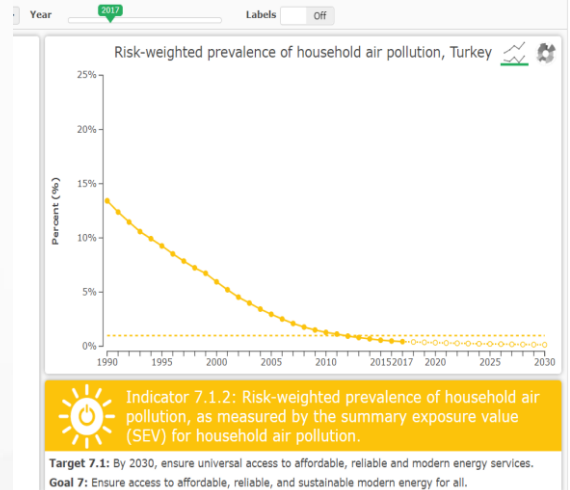
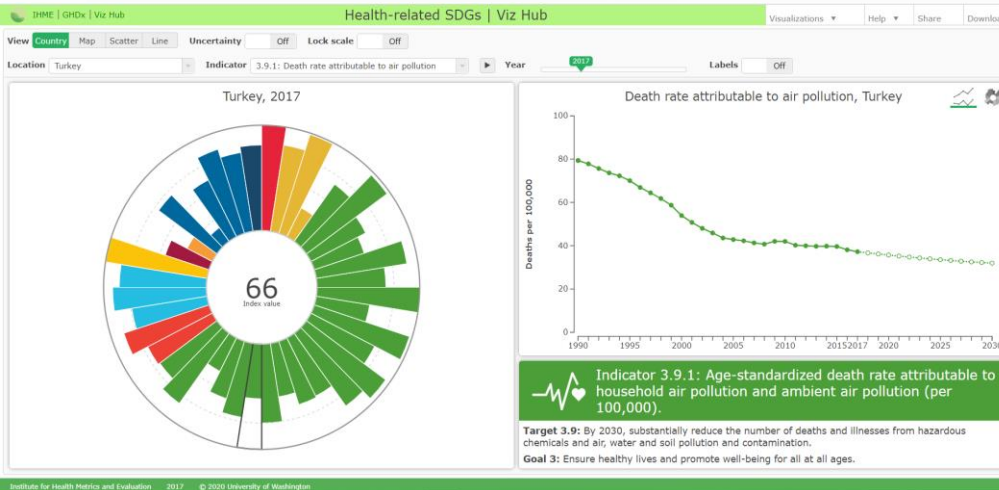
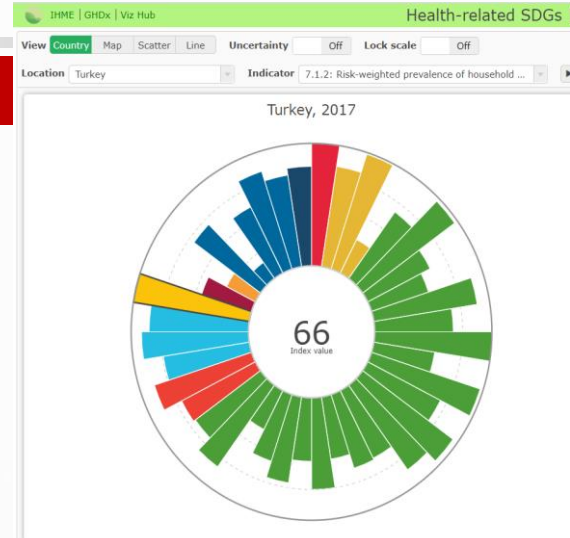
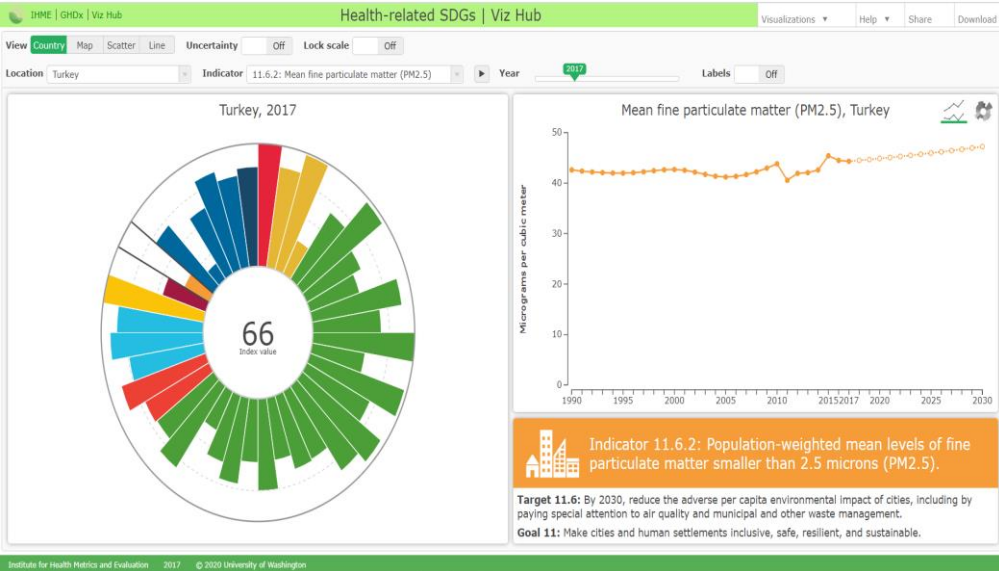
Tablo 4.1: EPI 2018 e göre çevre ve çevre sağlığı konusunda en iyi ve en kötü 10 ülke

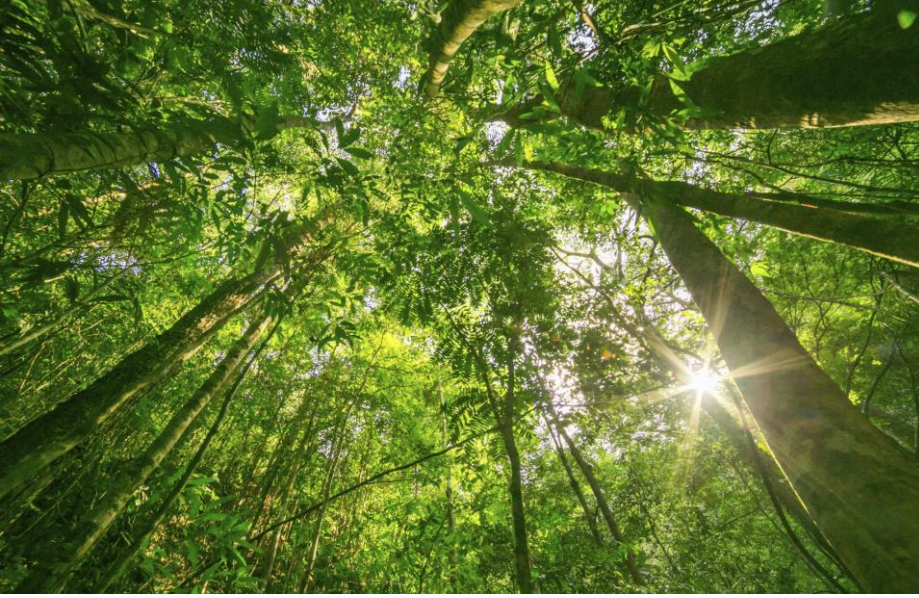
Çevre	Çevre Sağlığı	Hava kalitesi	Su kalitesi	Ağır metaller
1.İsviçre	1. Finlandiya	1. Avustralya	1. Yunanistan	1. Finlandiya
2.Fransa	2. İzlanda	2. Barbados	2. İtalya	2. Japonya
3.Danimarka	3. Danimarka	3. Ürdün	3. Finlandiya	3. İsveç
4.Malta	4. Avustralya	4. Kanada	4. İzlanda	4. Almanya
5. İsveç	5. Norveç	5. Danimarka	5. İspanya	5. Çek
6. İngiltere	6. Kanada	6. Finlandiya	6. İrlanda	6. Şili
7. Lüksemburg	7. Brunei	7. Yeni Zelanda	7. Malta	7. Slovenya
8. Avusturya	8. İngiltere	8. Brunei	8. İngiltere	8. Norveç
9. İrlanda	9. Yeni Zelanda	9. İrlanda	9. İsviçre	9. İngiltere
10. Finlandiya	10. İrlanda	10. ABD	10. Norveç	10. Kanada
...	..	...	...	...
108. Türkiye	60. Türkiye	61. Türkiye	72. Türkiye	69. Türkiye
...	...	...	...	...
171. Orta Afrika	171. Orta Afrika	171. Myanmar	171. Libya	171. Mısır
172. Nijer	172. Tacikistan	172. Kongo	172. Madakaskar	172. Honduras
173. Lesotho	173. Burundi	173. Laos	173. Lesota	173. Nepal
174. Haiti	174. Laos	174. Tacikistan	174. Mali	174. Guyana
175. Madagaskar	175. Kongo	175. D. Kongo	175. Sierra Leone	175. Hindistan
176. Nepal	176. D. Kongo	176. Pakistan	176. Nijer	176. Sudan
177. Hindistan	177. Pakistan	177. Çin	177. Burundi	177. Bangladeş
178. D. Kongo	178. Bangladeş	178. Hindistan	178. Kenya	178. Pakistan
179. Bangladeş	179. Nepal	179. Bangladeş	179. Çad	179. Haiti
180. Burundi	180. Hindistan	180. Nepal	180. Orta Afrika	180. Afganistan

Environmental Performance Index

Türkiye'nin çevre sağlığı performansı, sürdürülebilirlik konusunda referans belgelerden biri olan **Çevre Performans Endeksi(EPI)** her ülkenin tanımlanmış politika hedefine ne kadar yakın olduğunu hedefe yakınlık metodolojisi kullanarak değerlendirmektedir.

TEŐEKKÜR EDERİM

T.C. SAĞLIK BAKANLIĞI
HALK SAĞLIĞI
GENEL MÜDÜRLÜĞÜ